

Derleyenler
CEMİL AKSU - SİNAN ERENSÜ - ERDEM EVREN
Sudan Sebepler

İletişim Yayınları 2329 • Bugünün Kitapları 204

ISBN-13: 978-975-05-1988-8

© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2016, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Cemil Aksu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Burçin Gönül

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
CEMİL AKSU - SİNAN ERENSÜ
ERDEM EVREN

Sudan Sebepler

Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ: YEĞİN SULAR DAİM ENĞİNE AKAR

SİNAN ERENSÜ - ERDEM EVREN - CEMİL AKSU 9

BİRİNCİ BÖLÜM

Sıvı Olan Her Şey Metalaşıyor: Su-Enerji Rabıtası, Devlet ve Neoliberalleşme

NEOLİBERALLEŞMENİN DOĞASI, DOĞANIN NEOLİBERALLEŞMESİ: SU-ENERJİ RABİTASI ÜZERİNDEN NEOLİBERALİZM VE MÜPHEMLİKLERİ

SİNAN ERENSÜ 37

SERMAYE-EMEK KUTUPLAŞMASININ YENİDEN ÜRETİMİ: ACELE KAMULAŞTIRMA KARARLARINDA HES'LER

ALP YÜCEL KAYA 65

YEŞİL EKONOMİNİN POST-POLİTİKASI: GELECEĞİ SAHİPLENMEK

ETHEMCAN TURHAN - ARİF CEM GÜNDOĞAN 93

YENİ TÜRKİYE'NİN YENİ SEVDASI: ENERJİ

ÖZLEM ASLAN 119

SU GASPI MI, SU HAKKI MI?

NEOLİBERAL HİDROLİK MİSYON ÇAĞINDA TÜRKİYE'NİN HES SORUNU

MİNE İŞLAR 137

İKİNCİ BÖLÜM

Suyun Antropolojisi: Mana, İnanç, Kimlik ve Zamansallık

SUYUN ANTROPOLOJİSİ: ANLAM, MEKÂN VE MADDESELLİK CATERINA SCARAMELLI	155
DERSİM'DE SU KUTSİYETİ, MİZUR/MUNZUR NEHRİ İLİŞKİSİ, ANLAMI VE KAPSAMI İLE BARAJ/HES PROJELERİ DİLŞA DENİZ.....	177
TRABZON SOLAKLI VADİSİ: OGENE HALKLARININ HES'LERE KARŞI MÜCADELESİ SILA PELİN OĞUZ.....	199
KÜRT DAĞLARINDAN BİR BARAJ ÖYKÜSÜ: PERVARİ HES AHMET KERİM GÜLTEKİN	223
"BİZİM DEREYİ KİM ÇALDI?": DOĞU KARADENİZ'DE YAŞLI KADINLAR VE YAŞLI ERKEKLERİN DOĞA ANLATILARI MERAL AKBAŞ - MEHMET BOZOK - NİHAN BOZOK	247
BİR BARAJ KARŞITI MÜCADELENİN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ: YUSUFELİ BARAJI PROJESİ VE HİDRO-KALKINMANIN ZAMAN-MEKÂN SİYASETİ ERDEM EVREN	269

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Barbarlardan Sonra: HES Karşiti Mücadelenin İsyancıları, İmkânları ve Açmazları

TÜRKİYE'DE KALKINMACILIĞI YENİDEN OKUMAK: HES'LER VE DÖNÜŞEN DEVLET-TOPLUM-DOĞA İLİŞKİLERİ FİKRET ADAMAN - BENGİ AKBULUT - MURAT ARSEL	291
"SEN AKLINI MU YEDUN ÇOCUK?" NEOLİBERALİZM, DEĞERSİZLEŞME VE HES KARŞITI HAREKETLER: FINDIKLI DİRENİŞİ ÖRNEĞİ ZEYNEP CEREN EREN - ATAKAN BÜKE.....	313

AVRUPA'DAN ORTADOĞU'YA ILISU PROJESİNE KARŞI HAREKET

AKGÜN İLHAN	339
Ilisu Barajı ile İlgili Teknik Bilgiler • AKGÜN İLHAN	357
Ilisu Barajı'nın Etkileri • AKGÜN İLHAN	359
Bir Dönüşüm Hikâyesi: GAP • AKGÜN İLHAN	363
GAP ve Türkiye-Suriye-İrak İlişkileri • AKGÜN İLHAN	367

HASANKEYF'TE YAŞANAN

MUSTAFA AKÇINAR	371
-----------------------	-----

HES BELGESELLERİ VE TOPLUMSAL HAREKET BELGESELCİLİĞİ: BİR BELGESELCİ FİGÜRÜNÜ ARAŞTIRMA DENEMESİ

UMUT KOCAGÖZ	375
--------------------	-----

DERELERİN ÖZGÜRLÜĞÜNDEN YAŞAMIN ÖZGÜRLEŞTİRİLMESİNE: HES KARŞITI KİTLE HAREKETLERİNİN POLİTİK UFKU ÜZERİNE BİR DENEME

CEMİL AKSU	395
Karadeniz İsyandır Platformu - KİP • CEMİL AKSU	421
Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu • CEMİL AKSU	425
Türkiye Su Meclisi • CEMİL AKSU	427

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Hukuka Karşı Hukuk: Doğa, Yasa, Direniş

ÖLÇÜYÜ DOĞRU KOYMANIN HUKUKU: AVUKAT YAKUP OKUMUŞOĞLU İLE SÖYLEŞİ

SİNAN ERENSÜ	433
--------------------	-----

HAREKET, DEVLET VE SERMAYE ARASINDA BİR İMKÂN OLARAK HUKUK: AVUKAT FEVZİ ÖZLÜLER İLE SÖYLEŞİ

SİNAN ERENSÜ	451
--------------------	-----

SONSÖZ: HES KARŞITI MÜCADELELER VE SOSYAL BİLİMLERDE YENİ UFUKLAR

ÖZGE YAKA	471
-----------------	-----

EK: DERLEMENİN ÇEPERİ: YER VEREMEDİĞİMİZ HES MÜCADELELERİ VE GÜNCEL DURUMLARI

SİNAN ERENSÜ	481
--------------------	-----

YAZARLAR	491
----------------	-----

KAYNAKÇA	497
----------------	-----

DIZIN	522
-------------	-----

Sudan sebeplerin meramı

Türkiye’de ekoloji temelli sorun ve uzlaşmazlıkların siyaset gündeminin ön sıralarına taşınmaya ve en başta 14 yıllık Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarına karşı olmak üzere farklı toplumsal muhalefet biçimleri ile iç içe geçmeye devam ettiği bir dönemden geçiyoruz. İlk kez 1990’lı yılların ikinci yarısında Bergama’da ve Artvin Cerrattepe’de siyanürlü altın madenciliğine karşı gelişen mücadeleler ile görünürlük kazanan yerel çevre hareketleri, son yıllarda talepleri, yöntemleri, mekânsal dağılımı ve bileşenlerinin niteliği itibariyle olağanüstü bir çeşitliliğe ulaştı.¹ Nükleer, termik ve rüzgâr santrallerinden, taş ve mermer ocaklarına; yol, tünel ya da elektrik iletim hattı inşaatlarından ormanlık alanların imara açılmasına neredeyse her gün en az bir projenin yeni bir protestoya ya da davaya konu olduğuna tanık oluyoruz.² Su kaynaklarından enerji elde edilmesini öngören projelere karşı yürü-

- 1 Türkiye çevre mücadelesinin kronolojisi söz konusu olduğunda farklı başlangıç noktaları seçmek mümkün. Mesela nükleer karşıtı mücadelenin tarihçesine, daha küçük ölçekli Ankara Güven Park örneği ile Arnavutköy 3. Köprü karşıtı mahalle hareketine geri dönmek ve hatta daha da geriye gidip 1970’lerde İstanbul’da sol siyasetlerin inisiyatifinde gelişen ve halk sağlığını hedefleyen bir dizi eylemliliği çevre hareketleri olarak okumak söz konusu olabilir. Ancak biz yine de; kitlesellik, yerellik, yaratıcılık ve bugüne bıraktığı miras bakımından Bergama ve Cerrattepe örneklerini iki önemli çşik olarak önemsiyoruz.
- 2 Türkiye çapında açılmış kaç HES davası olduğu, bu davaların bölgesel dağılımı ve dava sonuçlarına dair bir envanterden maalesef yoksunuz. Elimizde bu konuya dair tek güvenilir rakam dönemin Orman ve Su İşleri Bakanı Veysel Eroğlu’nun bir meclis soru önergesine verdiği cevaptan ibaret. Bakanın açıklamasına göre Mayıs 2014 tarihinde Türkiye çapında davalık olan HES projesi sayısı 84’tü. Bu cevap bize ancak anlık bir resimden ibaret olsa da bir fikir verebiliyor. Bugün itibariyle açılmış ve sonuçlanmış davaların tümünü dikkate aldığımızda çok daha ciddi bir

tülen mücadeleler ise gerek yaygınlıkları gerekse de süreklilikleri itibarıyla müstesna konumlarını sürdürüyor. Vadi vadi, kasaba kasaba hatta köy köy örgütlenen 'yaşam alanı savucuları', 2000'lerin başından beri hidro-enerji alanının daha önce görülmemiş ölçüde piyasa ilişkilerine açılmasının toplumsal, ekolojik ve ekonomik etkilerine direniyor.

Elinizdeki derleme her şeyden önce, Rize'deki Fırtına Vadisi'nde yapımı planlanan bir dizi nehir tipi hidro-elektrik santraline (HES) karşı 1997 yılında açılan davayı başlangıç noktası kabul edersek, yirmi yıla yakın bir zamandır sürmekte olan mücadele deneyimlerini şekillendiren saikleri, süreçleri ve failleri kayda geçirmeyi hedefliyor. 1980 darbesinden beri sağ iktidarların "arka bahçesi" haline gelmekle birlikte kimi kasabalarında sol mirasını hiçbir zaman için tam olarak yitirmemiş olan Doğu Karadeniz'den,³ tehdit altındaki kültürel mirası yüzünden sadece Türkiye değil dünya çevre gündeminin üst sıralarına yerleşen Hasankeyfe, Ege'nin direniş ilhamı Yuvarlakçay'dan, kutsiyet, modernite ve isyanın birbiri ile karşılaştığı Munzur vadisine uzanıyor; yereldeki örgütlenme pratiklerini ve bunların birleşip oluşturduğu ya da temasa geçtiği Derelerin Kardeşliği Platformu (DEKAP), Karadeniz İsyandır Platformu (KIP) vs. gibi grupların deneyimlerini aktarıyoruz. Bunu yaparken aslında HES karşıtı hareketliliğin hem yükselen çevre hareketinin ötesinde, daha genel anlamı ile toplumsal muhalefet ve yerel siyaset dinamizminin neresine düştüğünü gündemleştiriyoruz.⁴

Bununla birlikte derlemedeki makaleleri Türkiye'nin hızla dönüşen kırsal yaşamına tutulmuş bir pencere olarak okumak da mümkün. Bu açıdan bakıldığında Türkiye kırsalının ve taşrasının son çeyrek yüzyıldaki dönüşümünü ve hidro-enerji temelli kalkınma vaadinin bu dönüşüm içindeki rolünü anlamada bu deneyimlerin kilit bir öneme sahip olduğunu iddia ediyoruz. Tarım ve hayvancılık politikalarının 1980 sonrasındaki neoliberal dönüşümünün yarattığı ekonomik mağduriyetler herhangi bir uzun erimli muhalefeti tetiklemekte yetersiz kalırken, Türkiye taşrası ve kırsalının neden "sudan sebepler" nedeniyle ayağa kalktığını sormanın devlet, toplumsal mücadeleler, neoliberal

rakam ile karşı karşıya olduğumuzu tahmin edebiliriz. Eroğlu: 1.446 HES Projesinin 461'i İşletmeye Alındı. *Cihan Haber Ajansı*, 5 Mayıs 2014. <http://www.cihan.com.tr/tr/eroglu-1446-hes-projesinin-461-i-iletmeye-alindi-1423508.htm>, son erişim tarihi: 10 Ağustos 2015.

3 Bu kasabalar içinde öne çıkan Hopa'nın sol tarihine dair bir yazı için bkz. Cemil Aksu, "Karadeniz'in Sol Köşesi: Hopa - Siyasetin Yerleşmesi Bağlamında Bir Okuma", *Karardı Karadeniz*, Uğur Biryol (der.), İletişim Yayınları, 2012.

4 HES karşıtı mücadele çok uzun bir süredir kamuoyunun gündeminde. Bu derlemenin yeniliği bu gündemi akademik çalışma disiplininin süzgecinden geçiriyor olmasından kaynaklanıyor. HES meselesine değinen ilk kapsamlı eserin gazeteci Mahmut Hamsici'nin yek başına mücadele alanlarını ziyaret etmek suretiyle kaleme aldığı 2011 tarihli *Dereler ve İsyandar* adlı çalışması olduğunu hatırlayalım. Süphesiz o tarihten bu yana, kamuoyuna bu derece mal olmuş bir konuda bu kapsamda bir yayım çıkartılmamış olması kayda değer bir eksiklik. Mahmut Hamsici, *Dereler ve İsyandar*, Nota Bene, Ankara, 2011.

ralizm ve ekolojiye dair kavrayışımızı derinleştirmek için zaruri olduğunu düşünürüz.

Öte yanan bir süredir eleştirel dillere pelesenk olmuş neoliberalizm kavramının da hızla açıklayıcı gücünü kaybettiği, bir şeyleri anlatmaktan ziyade üstünü örtmeye yaramaya başladığı bir dönemden geçiyoruz. Yereli ve doğayı merkezine alan çalışmalar günümüz kapitalizmini basmakalıp sloganların ötesinde detaylandırma ihtimaline sahip. Yine benzer şekilde neoliberalizmi anlamak için onun yarattığı mağduriyetler ve endişeler kadar, açtırdığı kapılar ve kurdurduğu hayalleri de incelemek mecburiyetindeyiz. Bu bağlamda derlememizin neoliberalizm tartışmalarına da canlılık kazandırabilecek, hatta bu tartışmaların eksenini oynatabilecek zenginlikte ve çeşitlikte makalelere ev sahipliği yaptığımızı iddia ediyoruz.

Derlememizin bir diğer müdahalesini ise Türkiye’de yaşanan, kimilerine göre son 13 yıllık, diğerlerine göre 1980 darbesinden bu yana farklı fasıllarla devam eden toplumsal-ekonomik dönüşümün ekolojik boyutları göz ardı edilerek tam manasıyla anlaşılacakları iddiası oluşturuyor. Bu manada, kitabımız Türkiye akademisinde ve Türkçe yazında farklı nedenlerle bir türlü kök salamamış politik ekoloji alt disiplinine bir çağrı niteliğinde. Her siyasi projenin aynı zamanda kaçınılmaz olarak birer çevre projesi olduğu iddiasından⁵ hareketle Türkiye’nin Kürt meselesi, tarım, kalkınma, kimlik, toplumsal cinsiyet gibi kronik sorunlarının (bir kez de) politik ekolojinin imkânları ile değerlendirilmesi gerektiğini vurguluyoruz.

Son olarak gündeme aldığımız coğrafi bölgelerin çeşitliliğinin ve bu bölgelerden aktarılan nitel yönü ağır basan araştırmaların ve gözlemlerin derlememizi ‘sahası kuvvetli’ bir seçkiye dönüştürdüğü kanaatindeyiz. Bu niteliği ile elinizdeki çalışmanın Türkiye’de yeniden hareketlilik kazanan nitel saha araştırmalarına ve bölgesel odaklı çalışmalara katkı sağlayacağını; hatta yaygınlığı artan eleştirel taşra okumalarının yanında anlam kazanabileceğini umuyoruz. Biraz da bu sayede derlememizin su ve enerji gündeminden bağımsız, Türkiye’yi güncel saha çalışmaları üzerinden tartışmak isteyen bir grup okura da ulaşabileceğimizi düşünüyoruz.

HES'lere hücum: Türkiye’de hidro-enerjinin ikinci baharı

Türkiye’de enerji ve hidro-enerji alanı kamuoyunda her ne kadar HES projelerine karşı ortaya çıkan yerel mücadeleler sonucunda görünür kılınmış olsa da, aslına bakılırsa ne su kaynaklarının sömürülmesi ne de enerji alanının

5 David Harvey, *Justice, Nature, and the Geography of Difference*. Blackwell, Oxford, 1996; Erik Sweyngeudouw, *Liquid Power: Contested Hydro-Modernities in Twentieth-Century Spain*, The MIT Press, Cambridge, MA, 2015.

piyasa ilişkilerine açılması nehir-tipi hidro-elektrik santrallerinin yapımının ve işletilmesinin özel şirketlere devredilmesi ile başladı. 1950'lerin ikinci yarısından itibaren, teknik ve toplumsal kalkınmayı aynı anda gerçekleştirmeye vaadiyle başlanan baraj inşaatları, 1960 ve 70'lerde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Devlet Su İşleri (DSİ) ve Dünya Bankası (DB) gibi kurumların planlaması ve finansmanı doğrultusunda hız kazandı. Aynı dönemde görece az sayıda küçük ölçekli nehir tipi hidro-elektrik santrali de DSİ tarafından hazırlanan projelere göre hayata geçirildi. 24 Ocak kararlarında cisimleşen ekonomik liberalleşmenin 12 Eylül 1980 darbesinden sonra hayata geçirilmesinden birkaç sene sonra ise enerji piyasasının özel teşebbüslere açılmasına imkân tanıyacak ilk adımlar atıldı. O dönemde özel şirket temsilcileri tarafından yeterli ölçüde kârlı bulunmayan hidro-enerji alanının "arzu edilen düzeyde" piyasalaşması ancak 2000'li yılların başlarından itibaren gerçekleştirilen bir dizi kanun değişikliği ile mümkün kılındı (bkz. Tablo 1). Enerji Piyasası Denetleme Kurulu (EPDK) gibi yeni kurumlar yaratıldığı gibi, DSİ gibi mevcut devlet kurumları da özel şirketlerin nehirlerden ve derelerden enerji üretmesinde kritik roller oynayacak biçimde yeniden dizayn edildi. Halihazırda ise, başta su kaynakları olmak üzere her türlü doğal kaynağın metalaşmasının önündeki son engelleri de kaldırma çabası, ekoloji mücadelesinde yer alan avukatları her gece yatmadan önce ve her sabah kalkınca ilk olarak *Resmi Gazete* okutacak ölçüde yoğun bir hal almış durumda.

2000'li yılların başında yapılan tüm bu kapsamlı değişiklik ve düzenlemenin ardından hidroelektrik sektörü benzersiz bir büyüme trendine girdi. 2003 yılında 12.000 MW civarında olan hidroelektrik kurulu gücü⁶ 2015 yılında 24.000 MW sınırına dayandı.⁷ Yani diğer bir deyişle (ve iktidar partisi mensuplarının tercih ettiği tarzda söylemek gerekirse) hidroelektrik alanında 12 yıl gibi kısa bir süre içerisinde hizmete alınan kurulu güç, koca bir yüzyıl süresince hizmete alınan toplam kurulu güç miktarını neredeyse aştı.⁸ Cumhu-

6 Kurulu güç enerji yapılarının optimum koşullarda enerji üretme kapasitesi anlamında kullanılır. Örneklandırmek gerekirse, Türkiye'nin en büyük hidroelektrik santrali olan Atatürk Barajı 2400 MW kurulu gücü ile 2013 yılında 6.600, 2014 yılında ise 4.800 GW saat elektrik üretmiştir.

7 Türkiye'nin HES gelişimine dair sağlıklı ve güncel rakamlara ulaşabilmek her zaman mümkün olamıyor. Bunun bir sebebi verilerin karmaşıklığı ve kurumlar arasındaki dağılımı ise bir diğeri de lisans ve inşaat sürecine dair ayrıntıların çok sık bir biçimde değişmesinden kaynaklanıyor. Bu bölümde kullandığımız verileri aksi belirtilmedikçe DSİ Hidroelektrik Daire Başkanlığı tarafından hazırlanmış 2015 Ocak ayı tarihli bir sunuma dayandırıyoruz. Serkan Ramazan Akkuş, "HES Potansiyelimizin Gelişim Durumu ve HES'lerin Sürdürülebilirliği", 2. *Barajlar ve HES Fuarı*, Congresium, Ankara, 22-24 Ocak 2015.

8 Türkiye'nin ilk hidroelektrik santrali 1902 yılında Tarsus'ta kurulan oldukça küçük ölçekli görece ilkel bir yapıydı. Gerçek anlamda ilk büyük HES için ise Sakarya Nehri üzerinde 1956'da tamamlanan Sarıyar Barajı'nı beklemek gerekecekti. DSİ'nin de ilk temellerinin atılması Sarıyar Barajı'nın inşaat sürecine denk gelir. Dolayısıyla alacağımız miladın hangi nokta olduğuna göre bu topraklarda hidroelektriğin tarihi 50 yıllık bir hata payı ile 110 ya da 60 yıl diyebiliriz.

TABLO 1

Liberalleşen Elektrik Piyasasında Hidroelektrik Altyapılara İlişkin Temel Düzenlemeler

Tarih	Kanun # / Resmi Gazete #	Kanun (K) / Yönetmelik (Y)	Açıklama: Hidroelektrik piyasaları için anlamı
1984	3096	Özel Şirketlerin Elektrik Üretimi ile Görevlendirilmesi (K)	Elektrik piyasasının liberalleşmesi yolunda atılan bu ilk adım özel sektörün elektrik üretmesi için üç farklı yöntem tanımlıyordu. Yap-İşlet-devret modeli müteşebbislerin elektrik santralleri yapması ve bu santralleri 99 yıl (sonradan 49'a indirildi) sonra kamuya bedelsiz devretmek koşuluyla işletebilmesiydi. İkinci yöntem kamuya ait santrallerin işletme haklarının belirli süre için -işletme teknolojisinin yenilenmesi koşuluyla- özel şirketlere devrini tanımlıyordu. Otoprodüktör denilen son yöntemse şirketlerin kendi elektriğini kendi üretebilmesi demektir.
1994	3996	Yap-İşlet-Devret (YİD) (K)	Yap-İşlet-Devret modelini yatırımcılar için daha çekici kılmayı amaçlayan kanun modelini uygulamak isteyenlere vergi kolaylıkları, al-ya da-öde garantisi gibi avantajlar sağlıyordu.
1997	4283	Yap-İşlet (Yİ) (K)	YİD yönteminin Anayasa Mahkemesi'nce iptali sonucu yaşanan üretim krizine cevap olarak özel şirketlerin kamuya devretme şartı olmaksızın elektrik üretimi yapabilmelerinin koşullarını tanımlayan kanun yap-İşlet seçeneğini uygulayan şirketlere YİD'de tanımlı kolaylıkları da tanıyordu.
1999	4446	Anayasa 47. Madde Değişikliği - Özelleştirme	1999 yılında yapılan bir dizi anayasa değişikliğinin en önemli maddelerinden bir de Anayasa'nın <i>Devletleştirme</i> başlıklı 47. Maddesinin <i>Devletleştirme</i> ve <i>Özelleştirme</i> olarak değiştirilmesi ve maddeye özelleştirme yetkisi tanımlayan düzenlemelerin eklenmesidir. Böylece 1999 yılından önce farklı biçimlerde yargıya takılan enerji sektöründe öngörülen özelleştirme çabalarının anayasal zemini sağlanmış oluyordu.
2001	4628 (eski 6446)	Elektrik Piyasası Kanunu (K)	YİD ve Yİ modellerinde yaşanan hayal kırıklıkları ve uğranılan zarar, ekonomik kriz, IMF şartnameleri ve devlet bürokrasisinin elektrik piyasalarını özelleştirme fikrine daha da ısınmasının bir sonucu olarak elektrik piyasasını bütünüyle liberalleşirmenin en ciddi adımı olarak geçirilen kanun Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'nu (EPDK) kurup bugünkü lisans mekanizmasının temelini atmış oldu.
2003	25150	Su Kullanım Hakkı Anlaşması (Y)	Elektrik Piyasası Kanunu hükümleri çerçevesinde halen piyasada faaliyet gösteren veya gösterecek tüzel kişiler tarafından hidroelektrik enerji üretim tesisleri kurulması ve işletilmesine ilişkin üretim lisansları için DSİ ve tüzel kişiler arasında düzenlenecek Su Kullanım Hakkı Anlaşması işleminin esaslarını belirler. Böylece kamunun hidro-enerji bağlamında sadece elektrik üretme hakkını değil su kullanım hakkını da özel sektöre aktarabilmesinin önu açılmış, özel HES'lerin yasal dayanağının kuvvetlendirilmesi amaçlanmıştır.
2005	5346	Yenilenebilir Enerji Kanunu (K)	Özel sektörü yenilenebilir olarak tanımlanan enerji üretimini teşvik etmeyi amaçlayan kanun, yenilenebilir enerji üretimine dair destek mekanizmalarını, özellikle alım garantisi programının miktar ve süresini belirler.
2008	26939	Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği (Y)	ÇED kavramı 1983 yılında mevzuata girdikten tam 10 yıl sonra, 1993'te çıkabilen ÇED yönetmeliği, çevresel etkisi olabilecek tüm yatırımlar gibi hidroelektrik yapıların hangilerinin ÇED raporunu denetleme mekanizmasına tabi tutulacağını düzenler. 1993'ten bu yana büyüklüğü küçüküğü tam 17 değişikliğe uğrayan yönetmelikte 2000'e kadar 50 MW, 2008'e kadar 10 MW, ÇED raporundan muafken, 2011'e kadar 0.5 MW altı HES'ler ÇED raporundan tamamen muaf. Dolayısıyla 17 değişikliğin bir çoğu HES mevzuatına etkileri bakımından bu listede yer alabilecek nitelikte. 10 MW altını nihayet ÇED denetimine açan 2008 tarihini öne çıkartmamızın nedeni ise HES lisanslarının büyük bir bölümünün 10 MW altı olduğunu ve bu lisansların çoğunun 2008 ÇED yönetmeliği değişikliğinden önce alındığını not etmek içindir.
2013	6446	(Yeni) Elektrik Piyasası Kanunu (K)	4628 sayılı kanunu kaldırıp yerine yeni hükümler getiren kanun elektrik üretimi sürecine ön lisans uygulaması getirir. İnşaat başlamadan yerine getirilmesi gereken bir dizi yükümlülük tanıyan uygulama hisse devri faaliyetlerinin önünü almayı amaçlar ve dolaylı olarak, 4638 sayılı yasa altında özellikle HES piyasasında yaşanan ve <i>çantacılık</i> diye bilinen spekülasyon lisans transferi faaliyetleri de zımnen kabul edilmiş olunur.
2014	6545	İdari Yargılama Usulü Kanunu Değişiklik -İvedi Yargılama Usulü (K)	İvedi yargılama usulünü tanımlayan kanun kent ve çevre davalarının dava açma, davaya cevap, temiz ve yargılama sürecindeki sürelerini kısaltıyor. İdari davaya konu olan işlemlerde genel dava açma süresi atmış gün iken, ivedi yargılamaya tabi işlemlerde bu süre otuz güne düşürülüp, özellikle HES yatırımlarında karşılaşılan yargı süreçlerinden ve sıkça karşılaşılan yürütmeyi durdurma ile ÇED iptali kararlarından kaynaklı gecikmelerin (dolayısıyla idari denetleme mekanizmasının) en aza inmesi amaçlanıyor.

riyet'in 100. Yıldönümü için yapılan projeksiyonlara göre planlama aşamasındaki HES'lerin de tamamlanmasıyla toplam HES kurulu gücünün bir kez daha ikiye katlanıp 46.000 MW seviyesine çıkması bekleniyor. Bu da 2015 yılı itibariyle 537 olan toplam HES sayısının, inşaat aşamasında olan 133 ve planlama aşamasında olan 721 projenin tamamlanması ile birlikte 2023 yılında 1400 rakamına dayanması demek (Tablo 2).⁹ Elbette *hidro-enerjiye hücum* olarak adlandırabileceğimiz bu dönem Türkiye'nin son 15 yıllık makro-ekonomik hikâyesinden; kutsal büyüme, inşaat, dış-borç üçlüsünden ve dolayısıyla da genel bir *enerji'ye hücum* diskurundan bağımsız ele alınamaz. Ancak bu derlemede biz *hidro-enerjiye hücumu* politik-ekonomik bağlamına oturtmaya çalıştığımız kadar onu kendi özgül ağırlığı, mekânsal ve toplumsal karakteristiklerini ön plana çıkartarak da değerlendirmeyi amaçlıyoruz.

TABLO 2
Hidroelektrik Potansiyelin Gelişimi (Ağustos 2015)

Projelerin aşaması	Mülkiyet	Adet	Kapasite (MW)	Kapasite oranı (%)	
İşletmede	DSİ	65	12.369	% 26,8	
	Özel sektör	396	10.599	% 23,0	
	Diğer	76	2.333	% 5,1	% 54,8
	Toplam	537	25.301		
İnşaat halinde	DSİ	4	1.940	% 4,2	
	Özel sektör	129	4.901	% 10,6	
	Toplam	133	6.841	% 14,8	
Plan/proje aşamasında	DSİ	82	1.582	% 3,4	
	Özel sektör	639	12.429	% 26,9	
	TOPLAM	721	14.011	% 30,4	
Toplam geliştirilen potansiyel (2023 hedefi)	DSİ	151	15.891	% 34,4	
	Özel sektör	1.164	27.929	% 60,5	
	Diğer	76	2.333	% 5,1	
	Toplam	1.391	46.153	%100,0	

Kaynak: DSİ - Dsi Hidroelektrik Enerji Dairesi Başkanlığı verileri.

Bu göz kamaştırıcı büyüme dönemini şekillendiren etkenlerin en başına kaçınılmaz olarak özelleştirmeyi, daha iyi ifade etmek gerekirse genel olarak enerji sektörünün, özel olarak da hidroelektrik piyasasının liberalleşmesini koymak gerekiyor. Özel hidroelektrik yapıları ilk kez 1984 yılında 3096 sayılı kanun ile mümkün kılınmış olsa da, bu kanun çerçevesinde özel sektör ta-

⁹ HES yatırımları ve HES karşıtı hareketlerle ilgilenenler ulaşılmaması planlanan toplam HES sayısı için bir dönemler 2.000 rakamının telaffuz edildiğini bilirler. Bu sayı zaman içinde gerek toplumsal baskı ve mahkeme kararları, gerek fizibilite çalışmalarının fazlasıyla iyimser olduğunun ortaya çıkması ve ekonomik daralma ile görüce daha talepkâr olmaya başlayan bürokratik mekanizmalar sebebiyle ciddi anlamda azalma kaydetti.

rafından inşa edilip, işletilen HES'lerin sayısı 20 yıl içerisinde ancak 37 adet olabildi. Oysa ki, 2003 yılında yürürlüğe giren ve özel müteşebbislerin akarsuların belli kesimlerini enerji üretimi amacıyla uzun süreliğine kiralayabilmelerini sağlayan Su Kullanım Hakkı Anlaşması (SKHA) Yönetmeliği'ni takip eden 12 yıl içerisinde devreye giren toplan HES kurulu gücünün yaklaşık % 80'i özel sektör tarafından yapıldı. Bu süreç içerisinde DSİ, kimi kritik projelerin haricinde HES inşasından çekildi. Örneğin 2015 başı itibarıyla özel sektörün 139 HES inşaatı sürerken DSİ sadece 4 adet HES inşa ediyordu. 2003 yılında HES kurulu gücü içerisindeki neredeyse 1/10 özel sektör-devlet oranı, 2014 yılı içerisinde eşitlendi; 2015 yılında ise bu oranın 3/2 şeklinde güncellenerek özel sektör lehine değişmesi bekleniyor. DSİ verilerine göre özel müteşebbisler 2003'ü takip eden 11 sene içerisinde işletmeye alınan 362 yeni HES için takriben 16 milyar dolar harcama yaptılar. 2023 yılına kadar hizmete geçecek HES'lerin tamamlanması için özel sektörün harcaması planlanan yatırımın büyüklüğünün ise 60 milyar dolar civarında olması bekleniyor.

Sektörün kamunun elinden ağırlıklı olarak özel sektöre geçmesi hidroelektrik dünyasında son 12 yılda yaşanan tek değişim değil elbette. İçinde bulunduğumuz hidro-enerji döneminin özelleştirmeye nazaran daha az vurgulanan bir diğer özelliği hidroelektrik yapıların türünde yaşanan değişim. Türkiye'nin hidro-enerji ile yeni tanışmadığını, hatta bilakis halihazırda dünyanın önde gelen hidro-enerji ülkelerinden biri olduğunu hatırlatalım.¹⁰ Ancak yakın bir zamana kadar Türkiye kamuoyunun hidro-enerji deyince aklına gelen daha ziyade ülkenin büyük ırmakları üzerine kurulan, büyük baraj gölleri oluşturup, onları büyük beton veya taş yapılarla durduran büyük barajlardan ibaretti. 25 MW'tan bu yapılara büyük HES, ya da barajlı HES diyoruz. Resmi bir sınıflandırmaya tekabül etmese de kurulu gücü görece büyük (genellikle 25 MW'tan büyük) bu yapılara büyük HES, yada (genellikle su depolamaya imkân veren beton yada yığma engeli olanlara) baarjı HES veya doğrudan baraj deniliyor.

Son 12 yıla ve özellikle de 2013 projeksiyonlarına damgasını vuran, itiraz, eylem ve haberlere konu olan HES tipi ise 25 MW altı (bazı hesaplamalara göre 10 MW altı), küçük veya nehir tipi HES olarak adlandırılan yapılar.¹¹

10 Türkiye yıllık hidroelektrik üretiminde dünyada 8, Avrupa'da ise İsviçre'nin hemen ardından 2. sırada. Hidro-enerji alanında güncel veri ve sıralamalara Dünya Enerji Konseyi'nin sitesinden ulaşmak mümkün. <https://www.worldenergy.org/data/resources/resource/hydropower/>

11 Nehir tipi HES'ler daha ziyade görece az su barındıran ancak kısa mesafede geniş yükselti farkları kat eden dereler üzerine kuruluyor. Bu yapılar büyük HES'lerden biraz farklı olarak akarsu üzerinde iki nokta arasındaki yükseklik farkını kullanma prensibine dayanıyor. A noktasında dere yatağından bir boru sistemine alınan su, birkaç kilometre deniz seviyesine paralel taşıyıp, A noktasına göre daha düşük rakımlı B noktasında yeniden dere yatağına bırakılıyor. Cebri borularla yapılan bu yüksekten bırakmanın dere yatağı ile buluştuğu noktada hızlı akan su türbinlerle elektrik enerjisine dönüştürülüyor.